

МАКЕДОНСКИ ПРЕВОД НА ω СТЕ РЕЧЕНИЦИТЕ

Крайка содржина

И покрај блиските врски и сличностите што ги покажува македонската синтакса при споредбите со старогрчката синтакса, бездурџо, во старогрчкиот јазик постојат синтаксички специфики, кои, понекогаш, преводот од овој јазик на македонски го прават навистина проблематичен. Еден ваков проблем се јавува кога станува збор за консекутивните зависно-сложени реченици во старогрчката синтакса, означени преку сврзничкиот ω сте ($\omega\varsigma$) и инфинитивната конструкција во зависната реченица. Поради специфичната улога на инфинитивот, многу е деликатно да се долови суштината на старогрчкиот израз во овој вид реченици, што честопати ги става преведувачите во незавидна положба при изборот на граматички и лексички средства за нивно разрешување. Сакајќи да го унифицираме начинот на преведување на овој вид реченици, преку овој ракопис се обидуваме да ги доловиме нивните семантички одлики и да донесеме можни оптимални решенија за нивно преведување на македонски јазик.

Клучни зборови: СТАРОГРЧКИ ЈАЗИК, СИНТАКСА, ЗАВИСНОСЛОЖЕНИ ПОСЛЕДИЧНИ РЕЧЕНИЦИ, ИНФИНИТИВНА КОНСТРУКЦИЈА, ПРЕВОД, СВРЗНИЦИ

„Последичните зависносложени прилошкоопределбени реченици спаѓаат во групата на каузалните, затоа што двете дејства се и во нив поставени во однос причина – последица, само што причината е кај нив изнесена во главната, а последицата – во зависната дел реченица. Значи, дејствата се поставени во однос причина – последица, но се инсистира на последицата.“ (Минова Ѓуркова 2000: 276) Кај „последичните реченици што се сврзуваат со така што (...) е за одбележување прилично големата самостојност на зависната дел реченица од главната.“ (Минова Ѓуркова 2000: 276)

Оваа прецизна дефиниција на зависносложените последични реченици во македонската синтакса, покрива само еден од двата примарни облика на консекутивните реченици во јазикот на старите Хелени. Имено, во старогрчките синтаксички релации таа може да се

примени главно кога станува збор за последични реченици во кои стојат финитни форми на глаголот (најчесто индикатив, но и други начини, како сегашен потенцијал, минат потенцијал или иреал¹). Кај ваквите реченици, последицата е сфатена како реална, како факт, и акцентот е врз неа, а не врз глаголот од којшто таа зависи; со ваквата диспозиција се нагласува стварноста на последицата. (Dukat 1983: 374; Smyth 1984: 507)

Преведувањето на овие реченици на македонски јазик, обично не создава проблеми. На пр.: ἐπιπτεῖ χιῶν ἄπλετος, ὥστε ἀπέκρυψε καὶ τὰ ὄπλα καὶ τοὺς ἀνθρώπους (Хеп. *Anabasis* 4.4.11) *иадна золем снез, иака иишо² зи иокри и оружјеио и лузјеио³* (индикатив); πλοῖα δ' ὑμῖν πάρεστιν, ὥστε ὅπῃ ἂν βούλησθε ἐξοίφνης ἂν ἐπιέσοιτε (Хеп. *Anabasis* 5.6.20) *имаиѝе кораби, иака иишо, каде и да иосакаиѝе, би можеле ненадејно да наиаднеиѝе* (сегашен потенцијал); ὄπλα κατεσκεύαζον, ὥστε τὴν πόλιν ὄντως ἂν ἠγήσω πολέμου ἐργαστήριον εἶναι (Хеп. *Agésilais* 1.26) *иодзоиѝвуваа оружје, иака иишо можеше да иомислиш, дека зрадоиѝ е, всуиносиѝ, воена рабоиѝилница* (минат потенцијал); κατεφαίνετο πάντα αὐτόθεν, ὥστε οὐκ ἂν ἔλαθεν αὐτὸν ὀρμώμενος ὁ Κλέων τῷ στρατῷ (Thucydides 5.6) *оиѝиаму се беше јасно видливо, иака иишо иридвизувањеиѝо на Клеон со војскаиѝа не ќе му осѝанеше (немаше да осѝане) незабележано⁴* (иреал).

Вториот вид консекутивни зависнослужени реченици во старогрчкиот јазик се оние во кои зависната реченица не содржи финитна глаголска форма, туку во неа стои инфинитив или инфинитивна конструкција (т.е., акузатив со инфинитив, доколку субјектот на зависната реченица е различен од субјектот на главната реченица); доколку последицата е потенцијална или иреална, со инфинитивот стои партикулата ἄν. Во ваквиот случај последицата не настапила вистински и таа се прикажува како замислена (можна, намеравана),

¹ Со императив, хортативен или прохибитивен конјунктив или, пак, со интерогативен глагол, речениците со ὥστε се повеќе составни, одошто подредени, па во тој случај ὥστε го има значењето на καὶ οὕτως (и така): ὥστε θάρρει (Хеп, *Cyropaedia* 1.3.18) *иака иишо (иа иака, иа заишоа) охрабри се; ὥστε... μὴ θαυμάσης* (Р., *Phaedrus* 274a) *иака иишо немој да се зачудиш (иа иака, да не си се зачудиш)*; ὥστε πόθεν ἴσασιν; (Dem., *Contra Aphobum* 47) *иака иишо (иа иака) од каде знааиѝ?* (cf. Smyth 1984: 511)

² Англ. *so that*, фр. *de sorte que*.

³ „Присуството на иишо во зависната дел реченица доведува до тоа последицата да се прими како факт.“ (Минова Гуркова 2000: 277)

⁴ Т.е., не ќе се придвижеше Клеон со војската, без тој да забележи.

апстрактна глаголска идеја, а акцентот е ставен врз глаголот од кој таа зависи. Сепак, и инфинитивот може да означува факт, меѓутоа, без да се нагласува неговата реалност, т.е., кога остварувањето на последицата е очекувано, природно или можно, но неговата стварна реализација посебно не се истакнува. (Dukat 1983: 374; Smyth 1984: 507) Во таа смисла, инфинитивот во консекутивните (ώστε) реченици означува антиципирана или возможна последица; вистинската реализација на последицата не се потврдува, таа само се навестува. Ваквиот реченичен состав, всушност, инсистира на логичката релација меѓу причината и последицата. (Vernhes 1996: 89) На одреден начин, ώστε (ώς) речениците со инфинитив се во функција на дообјаснување, дополнување на главната реченица.

Разликата со консекутивните реченици во кои стои финитна глаголска форма може да ја доловиме преку следниот пример (v. The Joint Association 1999: 228): *μηχανήν ηδύρον ώστε έξέφυγον најдоа ѝлан, ѝлака шѝо избегаа*; доколку финитната глаголска форма од зависната реченица ја замениме со инфинитив, реченицата ќе добие нова смисла: *μηχανήν ηδύρον ώστε εκφυγειν најдоа ѝлан, ѝлака шѝо „да избегааѝ“*. Во првата реченица реализацијата на последицата е очигледна, но во втората, таа е замислена како можна (природна, намеравана, очекувана), меѓутоа не и реализирана. Имено, од неа не може да заклучиме дека тие што го откриле планот, всушност и избегале; акцентот е ставен на главната реченица (на најдениот план), а бегството е претставено како антиципирана можност, која корените ги има во глаголот на главната реченица. Оттаму, преводот на оваа реченица би требало да изгледа вака: *најдоа ѝлан, ѝлака шѝо може(а) да⁵ избегааѝ*. Опцијата во заградата со која се остава отворено прашањето за временската димензија на последицата, произлегува од фактот што со инфинитивот последицата е изнесена без некаква дистинкција на времето, туку само со разлика во видот на дејството. (Smyth 1984: 506) При преведувањето, бездруго треба да се води сметка за ваквата карактеристика на инфинитивот, па во таа смисла, контекстот треба да го донесе конечниот збор во определувањето на времето при преводот на ваквите реченици на македонски јазик.

⁵ Англ. *so as to*, фр. *au point de, assez pour*.

Во следниот пример главната речница е дополнета со демонстративот οὕτως (честа е појавата во главната реченица да има демонстративни заменки или прилози): οὕτως ἀνόητός ἐστιν ὥστε ἐλπίζει ἐκφεύξεσθαι ἰθακὰ (ἰθολку) *е* *безумен, ишѝо се надева да избеѝа (дека ќе избеѝа)*; и повторно, заменувајќи ја финитната глаголска форма од зависната реченица со инфинитив, ја добиваме следната реченица со изменето значење: οὕτως ἀνόητός ἐστιν ὥστε ἐλπίζειν ἐκφεύξεσθαι ἰθακὰ (ἰθολку) *е* *безумен, ишѝо може да се надева дека ќе избеѝа*.⁶ (The Joint Association 1999: 228-9) Од последната реченица не може да заклучиме дека човекот навистина се надева дека ќе избега; надежта е оставена како можност.

Очигледно, вметнувањето на глаголот *може* е прифатлива опција за разрешувањето на преводот на овој вид реченици. Тоа би можеле да го потврдиме и илустрираме уште со неколку примери: κραυγὴν πολλὴν ἐποίουν καλοῦντες ἀλλήλους ὥστε καὶ τοὺς πολεμίους ἀκούειν (Xen. *Anabasis* 2.2.17) *ѝравеа ѝолема врева викајќи се меѓусебе, ишака ишѝо и неѝријаѝелииѝе можеа да слушааѝѝ; ὁ ποταμὸς τοσοῦτος βάθος ὡς μηδὲ τὰ δόρατα ὑπερέχειν* (Xen. *Anabasis* 3.5.7) *река со ишолкава длабочина, ишѝо ниѝѝу коѝјаѝѝа можеа да излезаѝѝ на ѝовршинаѝѝа; ἔχω τριήρεις ὥστε ἐλεῖν τὸ ἐκείνων πλοῖον* (Xen. *Anabasis* 1.4.8) *имам ѝѝриери, ишака ишѝо може да ѝо фаѝѝам нивниоѝѝ брод*.

Последната реченица нè приближува до една категорија на ὥστε речениците со инфинитив, во кои последицата е прикажана како нешто намеравано, како резултат на некакво настојување, дејствување⁷: πᾶν ποιῶσιν ὥστε δίκην μὴ δίδόναι (Pl. *Gorgias* 479c) *ѝраваѝѝ сѝ, (така што) да (може да) не ѝлаѝѝаѝѝ казна*. Инфинитивот во овој случај ја искажува само последицата, а претставата за целта произлегува од општата смисла и особено од значењето на главниот глагол⁸. (cf. Smyth 1984: 509) Преводот на овие реченици стои близу преводот на целните реченици, меѓутоа подобро е да се употребува *да* место за *да* конструкцијата, за да се избегне инсистирањето на финалноста:

⁶ Првата варијанта: *he is so foolish that he hopes to escape*; втората варијанта: *he is so foolish as to hope to escape*.

⁷ Глаголите во главната реченица покажуваат некаква активност, ефектуирање, постигнување некаков учинок, дејствување (како διαπράττειν, ἐργάζομαι, ποίωμι и сл.)

⁸ Во дадениот пример замената на ὥστε со ἵνα мѝ би го ставила целиот акцент единствено врз изразувањето на целта.

ἐβουλήθησαν Ἐλευσίνα ἐξειδώσασθαι, ὥστε εἶναι σφίσι καταφυγήν (Xen. *Hellenica* 2.4.8) *ἵοσακαα да ја освојајќи Елевсина, да им биде ἱрибежишиџе.*⁹

Во македонскиот јазик „...кога се работи за неизвршено дејство или за просто именување на дејството („дејство воопшто“ – еден вид генерична употреба на глаголите), покрај *шиџо* се употребува да конструкцијата: *Не беше шџолку иџјан шиџо да заборава на основноиџо.*“ (Минова Ѓуркова 2000: 278) Оваа конструкција, кога станува збор за старогрчката синтакса, може да се примени кај ὥστε речениците со инфинитив, кога главната реченица е негирана, а глаголот во неа е „генерично употребен“: οὐδεὶς πώποτ' εἰς τοσοῦτ' ἀναιδείας ἀφίκετ' ὥστε τοιοῦτόν τι τολμήσαι ποιεῖν (Dem. *In Midiam* 62) *никој никоџаш не сџиџнал до шџолкава бесрамносиџи шиџо да се осмели нешиџо шџакво да иџрави; οὐτω γὰρ χρη̄ καθαρὸν εἶναι τὸν βίον τοῦ σώφρονος ἀνδρός, ὥστε μηδ' ἐπιδέχεσθαι δόξαν αἰτίας πονηρός* (Aeschines *In Timarchum* 48) *шџака чисиџи иџреба да биде живоиџоиџи на мудар маж шиџо да не иџрима ниџу иџомисла за иџодло обвинување; ταῦτα (...) οὐ πάλα ἐστὶ γεγενημένα ὥστε ἀγνοεῖν ὑμᾶς* (Dem. *In Neaeram* 92) *шџоа не се случило (така) одамна шиџо вие да не (џо) знаеџе.* Во оваа група спаѓаат и прашањата за кои се очекува негативен одговор: τίς οὕτως ἐστὶ δεινὸς λέγειν ὥστε σε πεῖσαι; (Xen. *Anabasis* 2.5.15) *кој е (шџака) шџолку вешиџи во зборување шиџо да иџе убеди?*

Последните два примера¹⁰ нè водат кон друга преводна опција, присутна и во македонскиот јазик: „место *шиџо*, во зависната се јавува (...) и *шџа* составен сврзник...“ (Минова Ѓуркова 2000: 278) На овој начин преводот на овие реченици би изгледал вака: *шџоа не се случило (така) одамна, шџа вие да не (џо) знаеџе и кој е (шџака) шџолку вешиџи во зборување, шџа да иџе убеди?* Ова преводно решение може да се примени и кај ὥστε речениците со инфинитив, кога главната реченица е негирана, а глаголот во неа не е „генерично употребен“: οὐτε ἀργύριον ἔχομεν ὥστε ἀγοράζειν (Xen. *Anabasis* 7.3.5) *ниџу иџари имаме, шџа да куџуваме.*¹¹

⁹ Овој вид реченици може да се прошири со сврзникот *шџа*, или, евентуално, и со глаголот *може* (в. подолу): *ἵοσακαα да ја освојајќи Елевсина, шџа да им биде иџрибежишиџе; ἵοσακαα да ја освојајќи Елевсина, (шџа) да може да им биде иџрибежишиџе.*

¹⁰ Првиот повеќе заради македонската семантика на лексемата *ἀγνοέω*, па во таа смисла нужното присуство на негација со глаголот; иако и првичниот превод може да ја долови смислата, вклопувајќи се во синтаксичките законитости на македонскиот јазик.

¹¹ Во оваа категорија спаѓаат и на овој начин може да се преведуваат и последичните реченици кои зависат од условни периоди: εἰ μὴ εἰς τοῦτο μανίας ἀφικόμεην ὥστε ἐπιθυμεῖν (...) πολλοῖς μάχεσθαι (Lys. *Contra Simonem* 29) *да не сџиџасв до шџолкава лудосиџи, шџа да сакам (...) да се борам со мноџумина.*

И повторно, имајќи ја предвид природата на инфинитивот, како уште подобро решение ни изгледа вметнувањето на глаголот *може* кај некои од овие реченици: *ниџу џари имаме, џа да може да куџуваме; кој е (џака) џолку веџџ во зборување, џа да може да џе убеди?*

Во друга категорија последични џсте реченици со инфинитив спаѓаат речениците кои зависат од компаратив со џ во главната реченица.¹² Преводното решение за овој вид реченици се наоѓа меѓу синтагмите: *а да, а да може да, да може да* или без никаква додавка. Пр.: βραχύτερα ἢ κόντιζον ἢ ὡς ἐξικνεῖσθαι τῶν σφενδονητῶν (Xen. Anabasis 3.3.7) *џременоџу кусо џи фрлаа коџјаџа, а да може да џи досеџнаџ џрачкариџџе; νεώτερός ἐστιν ἢ ὥστε ταῦτα εἶδέναι џременоџу е млад, а да џи знае џџе рабоџџи; Παυσανίας φιλοτιμότερος ἦν ἢ ὥστε φέρειν αὐτὸν τοὺς Σπορτιάτας Πавсанија беше џременоџу чесџољубив, да може Сџарџанџиџџе да џо џоднесувааџџ; ἀλλὰ ψυχρόν (...) ἐστὶν ὥστε λούσασθαι (Xen. Memorabilia 3.13.3) но, (водата) е (џременоџу) сџџудена (човек) да се каџџе.*

Понекогаш џсте има значење на „под услов да“, „само да“.¹³ Во тој случај овие реченици ќе ги преведуваме на следниот начин: *πολλὰ μὲν ἂν χρήματ' ἔδωκε Φιλιστίδης ὥστ' ἔχειν Ὀρεόν (Dem. De corona 81) мноџу џари ќе дадеше Филисџџид, само да џо има Ореј; (πολλὰ) Τιμασίων οἱ Ἡρακλεῶται (...) ὑπισχνοῦντο ὥστε ἐκπλεῖν (Xen. Anabasis 5.6.26) Хераклеџџиџџе му веџџувале на Тимасион (мноџу рабоџџи), џод услов да оџџџловаџџџ; ἐκελεύσαμεν εἰσελθεῖν τὸν ποιητὴν ὥστε μὴ ἀναγιγνώσκειν τὰ ποιήματα џовелавме џоџџоџџ да влезе, џод услов да не џи чиџа своџџџе џесни.*

Како што погоре кажавме, и инфинитивот понекогаш може да означува факт, но без да ја нагласува посебно неговата стварна реализација. Ова е случај кога инфинитивот укажува на некакво повторување на дејството. Тогаш, консекутивната џсте реченица во преводот на македонски јазик стои близу преводот на последичните реченици со финитни глаголски форми: *τῇ ὀργῇ οὕτω χαλεπῇ ἐχρήτη ἐς πάντας ὁμοίως ὥστε μηδένα δύνασθαι προσιέναι (Thuc. 1.130.2) со (џака) џџолку жесџџок џнев се однесуваџе кон сџџџе џодеднакво, сџџџо никој не можеше да му се џриближува.*

¹² Компаративот може и само да се подразбира или да биде содржан во значењето на придавката.

¹³ „Под услов да“ во старогрчкиот јазик вообичаено се изразува преку синтагмите ἐφ' ᾧ и ἐφ' ᾧτε, со или без претходно ἐπὶ τούτῳ.

Постојат уште неколку сегменти за целосно дообликување на ѿстите речениците со инфинитив, како на пр., употребата на партикулата *ὅτι* за искажување потенцијал или иреал, присуството на индикативниот говор како услов за појавата на инфинитивот, присуството на ѿстите со инфинитивот онаму каде може да стои само инфинитив и сл., меѓутоа овие синтаксички детали не влегуваат во идејата за создавањето и можноста за практична примена на овој ракопис. Имено, поучени од сопственото граматичко и преведувачко искуство, нашата намера беше да презентираме некои можни решенија за преведување на овој вид зависно-последични реченици, а преку нив да ја доловиме семантичката разлика меѓу ѿстите речениците кои употребуваат инфинитив и оние кои користат финитни глаголски форми. Се надеваме дека во голема мера успеавме во тоа, зашто, најпосле „there is sometimes a very fine distinction between the force of the clauses taking an infinitive or an indicative, and it is often not possible to make as clear a distinction as we have done" (The Joint Association 1999: 229).

(Рецензент: *проф. д-р Виштомир Мишевски*)

ЛИТЕРАТУРА

- Милев, Ал. – Михайлов, Г., 1961, *Сџтароџрџка џрамаџика*, Софија: ДИ „Наука и изкуство“.
- Минова-Ѓуркова, Лилјана, 2000, *Синџакса на македонскиот сџандарден јазик*, Скопје: Магор
- Шијачки-Маневић, Бојана, 2001, *Грамаџика џрчкоџ језика*, Београд: ПЛАТΩ
- Bertrand, Joëlle, 2000, *Nouvelle grammaire grecque*, Paris: Ellipses.
- Dukat, Zdeslav, 1983, *Gramatika grčkoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Musić, A. – Majnarić, N., 1980, *Gramatika grčkoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Goodwin, W. W., 1889, *Syntax of the Moods & Tenses of the Greek Verb*, reprinted edition (2001), Bristol Classical Pres.
- The Joint Association of Classical Teachers, 1999, *Reading Greek: Grammar, Vocabulary and Exercises*, Cambridge: University Press.

Vernhes, Jean-Victor, 1996, *ΕΡΜΑΙΟΝ, Initiation au grec ancien*, édition complète, Paris: OPHRYS.

Wehnam, J. W., 2001, *The Elements of New Testament Greek*, reprinted edition, Cambridge: University Press.

Weir Smyth, Herbert, 1984, *Greek Grammar*, revised and renewed edition, Harvard University Press.

Valerij SOFRONIEVSKI

LA TRADUCTION EN MACÉDONIEN DES PROPOSITIONS AVEC ὥστε

RÉSUMÉ

Malgré les liens étroits et les ressemblances qui existent entre la syntaxe du macédonien et celle du grec ancien, il existe dans la syntaxe du grec ancien des spécificités qui rendent parfois problématique sa traduction en macédonien. L'un des ces problèmes est posé par les propositions subordonnées consécutives introduites avec ὥστε (ὡς) ainsi qu'avec la construction avec l'infinitif dans la proposition subordonnée. A cause du rôle spécifique de l'infinitif, il est difficile de rendre la subtilité de l'expression du grec ancien dans ce type de prépositions. Cela met les traducteurs dans une position difficile pour trouver une solution dans le choix des moyens grammaticaux et lexicaux. Voulant unifier la manière de traduire ce type de propositions, nous nous efforçons dans le présent article de rendre visibles ses caractéristiques sémantiques et d'apporter des solutions optimales pour leur traduction en macédonien.

Mots-clés: GREC ANCIEN, SYNTAXE, PROPOSITIONS SUBORDONNÉES CONSÉCUTIVES, CONSTRUCTION AVEC L'INFINITIF, TRADUCTION, CONJONCTIONS.